

37(082)
D-72

ОСВІТЯНСЬКІ ОБРІІ: РЕАЛІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

№3
2007

ЛИТЕРАТУРА

1. Благій О., Захаріна Є. Аналіз захворюваності студентів гаманітарних ВНЗ // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2006. - №4. – С.8-11.
2. Бондин В.И. Здоровьесберегающие технологии в системе высшего педагогического образования // Теория и практика физической культуры. – 2004. - №10. – С.15-18.
3. Высшее образование положительно влияет на здоровье // Высшее образование сегодня. – 2002. - №9. – С.25-26
4. Габриелян К.Г., Ермолаев Б.В., Кутателадзе И.О. Програмно- методическое обеспечение преподавания основ здоровьесберегающих технологий в неспециализированном вузе // Теория и практика физической культуры. – 2003. - №11. – С.39-44.
5. Гендин А.М., Сергеев М.И. Студенты о здоровом образе жизни: желаемая ситуация и реальная действительность // Теория и практика физической культуры. – 2007. - №7. – С.15-19.
6. Давыдов О.Ю., Новаковский С.В. Характеристика профессиональной направленности личности студентов: социологический аспект // Теория и практика физической культуры – 2007. - №8. – С.71-72.
7. Драчук А. Соціально-психологічний портрет студентів за роки становлення України як самостійної держави // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2005. - №4. – С.84-86.
8. Долженко Л.П. Захворюваність і рухова активність студентів з різними рівнями соматичного здоров'я // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2004. - №1. – С.21-24.
9. Дроздова Л.Н., Селезнева Н.Т. Комплексный подход при оценке состояния здоровья студентов // Теория и практика физической культуры. – 2007. - №7. – С.13-14.
10. Пальцев М.А. Образование и здоровье студента // Высшее образование сегодня. – 2002. - №11. – С.36-39.
11. Пилипей Л. Використання антропних технологій для організації професійно-прикладної фізичної підготовки студентів // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2006. - №2. – С.61-65.

УДК: 378.

Олександр СУШЕНЦЕВ

ПРОБЛЕМА АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ

В статье автор рассматривает различные подходы к трактованию составляющих понятия активизация познавательной деятельности.

In the article the author reviews different ways of explanation means of activization professional-cognitive activity.

Актуальність. Реформаційні процеси, що відбуваються в освіті, викликані потребами суспільства, ускладненням розуміння трудової діяльності, змінами характеру професійної підготовки майбутніх фахівців. Нові завдання відкривають простір для розвитку творчих сил особистості. Ці активні, творчі сили необхідно формувати вже з дитинства в процесі пізнання, оволодіння знаннями, уміннями та навичками, набуття досвіду продуктивної праці та залучення до професійної діяльності. У результаті навчання повинна сформуватись особистість, яка була б спроможною до цілеспрямованого перетворення оточуючого життя за законами моралі й краси.

Як зауважував К.Д.Ушинський, у навчальному процесі необхідно вчити школярів працювати, оскільки навчання для підростаючого покоління є складною працею, що потребує великого напруження всіх фізичних, розумових і моральних сил.

Постановка проблеми. Засвоєння знань, умінь та навичок потребує від учнів максимальної віддачі інтелектуальних сил, постійних внутрішніх зусиль, мобілізації волі та уваги, створення збуджуючих сил, без чого неможливе самостійне оволодіння ними. Тому в навчальному процесі необхідно формувати в учнів такі особистісні утворення, які б сприяли залученню їх до діяльної участі в праці, пізнанні, до самостійного творчого вирішення навчальних завдань, ставили його в позицію суб'єкта. Вищим рівнем розвитку суб'єктивної позиції школяра є потреба в саморегуляції учіння, яка неможлива без сформованості такого особистісного утворення як пізнавальна активність. Активність суб'єкта передбачає самостійність у визначенні об'єктів, форм діяльності, оптимальних шляхів при досягненні поставленої мети. Становлення учня в процесі навчання як суб'єкта діяльності забезпечує його

активну життєву позицію не тільки в роки навчання, але й у перспективі.

Метою статті є аналіз проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів у сучасній психолого-педагогічній теорії.

Основна частина. У Концепції загальної середньої освіти наголошується, що зміст шкільної освіти переобтяжений надмірним фактологічним матеріалом, містить відомості, які не мають суттєвої загальноосвітньої цінності, його склад і структура недостатньо враховують необхідність диференціації навчання залежно від нахилів, здібностей, життєвих планів школярів. У цих умовах особливого значення набуває формування навчальної діяльності, яка забезпечує не тільки засвоєння знань, але й оволодіння способами учіння, уміннями самостійно будувати свою діяльність, шукати і знаходити раціональні способи перенесення їх в умови, не задані безпосередньо навчанням.

Г.Ващенко писав, що „людина мислить і творить, оскільки вона вільна й активна. З падінням активності занепадає й процес мислення і творчої фантазії”[2, с. 95].

Усвідомлений характер людської діяльності розкриває її суб'єкта і виявляється в цілепокладанні, у прогнозуванні діяльності, у перспективах та устремліннях людини, яка в процесі діяльності освоює предметний світ, успадковує досвід минулого, збагачує суспільне життя. Але у діяльності відбувається не тільки освоєння предметного світу людиною, а й формування відношення до нього, до свого місця у цьому світі, до суспільства, до людей, разом з якими вона вчиться, працює, творить, встановлює різноманітні моральні зв'язки, що забезпечують здорову атмосферу загальної праці й спілкування, які сприяють соціальному та моральному становленню її самої.

Тому в цій складній перетворюючій діяльності відбувається й формування особистості людини.

Загальна теорія діяльності, згідно якої діяльність розглядається як складне і глибоке джерело розвитку й формування особистості, виступає методологічною основою педагогіки, дидактики та методики. Тому питання активізації пізнавальної діяльності необхідно розглядати у світлі теоретико-методологічних і практичних основ загальної теорії діяльності, але пізнавальна теорія діяльності, базуючись на загальній теорії діяльності, має свої особливості. Феномен діяльності в педагогіці знаходить свою конкретизацію в процесі навчання, яке передбачає взаємозв'язок двох форм діяльності: діяльність учителя та діяльність учня. Саме ці дві форми діяльності й складають сутність навчального процесу. Проте, на думку науковців, суттєву характеристику навчання становить не стільки взаємодія вчителя й учнів (хоча вона має місце), скільки вмiла організація і стимулювання навчально-пізнавальної діяльності останніх, в яких би формах вона не відбувалася. Тому предметом педагогічної теорії діяльності є встановлення залежностей між цими формами. Звичайно, ефективність навчального процесу залежить від діяльності вчителя: його ерудиції та майстерності. Проте у навчальній діяльності необхідна й суб'єктна позиція учня, який власне і покликаний реалізувати поставлену мету. Якщо ж учень діє за вказівкою вчителя, то його діяльність має репродуктивний характер, і він не виявляє позиції суб'єкта.

Активізацію пізнавальної діяльності, на думку Г.І.Щукіної, не можна розглядати тільки як процес управління діяльністю учнів учителем. Процес активізації визначається власною діяльністю учня, яка детермінована його спрямованістю, ініціативою, прагненням ставити перед собою завдання, знаходити шляхи їх вирішення, тобто саморегуляцією. Але „самими сприятливими відношеннями в процесі навчання... є відношення міжсуб'єктні, коли і учитель, і учень разом, синхронно, з опорою на діяльність один одного, зацікавлено здійснюють навчально-пізнавальну діяльність, спільно усувають її прорахунки” [6, с. 137].

У роботах науковців (Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна) представлено навчання як діяльний процес, що складається з процесу викладання (діяльність викладача) та учіння (діяльність учня). Оскільки учіння охоплює діяльність за змістом принципово ширшу, ніж власне пізнавальна, тому визначаємо його як навчально-пізнавальну діяльність. У процесі свідомого учіння учень “привласнює” наукові знання, які спочатку виступають у його свідомості об'єктом пізнання, а вже потім, “привласнені”, вони виступають і предметом діяльності та її результатом. І, як зауважує О.В.Любашенко, навчально-пізнавальна діяльність - це “багатоступеневий складний процес, в якому відбувається оволодіння науковими істинями, накопичення духовних цінностей, освоєння пізнавального інструментарію, отримання міцних знань” [4, с. 15]. Разом з тим, слід визнати той факт, що деякі вчителі створюють між собою та

учнями певний психологічний бар'єр, перешкоджаючи цим формування учня як суб'єкта навчальної діяльності, особистості. У зв'язку з цим виникла потреба віддиференціювати поняття „навчальна діяльність” і „пізнавальна діяльність”.

Пізнавальна діяльність виражається терміном „учіння”. Поняття „учіння” психологи розглядають як сукупність психічних процесів. У дидактиці цим терміном визначається пізнавальна діяльність учня.

Проблема сутності учіння, як основного виду діяльності учнів, була і залишається предметом постійної уваги вчених - педагогів і психологів. Але протягом тривалого часу за умов репродуктивного навчання, навчальне пізнання розглядалося як відображувально-споглядальна, а не як відображувально-перетворююча діяльність. Учіння є соціальною стороною процесу навчання, здійснюється під керівництвом учителя і спрямовується на розвиток творчих можливостей учня.

Навчальна діяльність учнів у широкому розумінні може розглядатися як один із видів пізнання, що відбувається на основі відображувально-перетворюючої діяльності суб'єкта. Учіння, з позиції учня, передбачає пізнавальний процес, результативність якого залежить від стану активності самого учня.

У науковій літературі учіння - складний пізнавальний процес, в якому мисленнєва діяльність учнів має характер оволодіння знаннями. Пізнавальна діяльність завжди здійснюється на основі мислення, яке виступає основною формою, способом, психологічним механізмом пізнавальної діяльності. Слід розрізнити поняття пізнавальної і мисленнєвої діяльності, оскільки пізнавальна діяльність має місце не тільки в процесах мислення, але й у процесах уваги, пам'яті та волі. У пізнавальній діяльності завжди виражається ставлення людини до оточуючих явищ.

Ми погоджуємося з думкою Л.П.Арістової, що „наукове і навчальне пізнання відрізняються одне від одного насамперед змістом, - образно-понятійна і операційна основа учіння завжди бідніша, менш конкретна, що зумовлює певні способи, форми його розвитку. Проте і в одному, і в іншому виді пізнання індивіди завжди відкривають щось для себе нове”[1, с. 26]. Учіння вимагає „розпредмечування знань”, яке здійснюється в процесі пізнання. Цей процес має три взаємопов'язані етапи: засвоєння теоретичних знань, засвоєння умінь та навичок; повторення, поглиблення і закріплення.

Для того щоб оволодіти новим матеріалом, учневі необхідно здійснити навчально-пізнавальні дії:

- сприймання нового матеріалу;
- первинне і наступне осмислення навчального матеріалу;
- запам'ятовування;
- вправлення в застосуванні теорії на практиці;
- повторення з метою поглиблення і засвоєння знань, умінь та навичок.

Вивчення психолого-педагогічної літератури свідчить, що потреби і мотиви часто називають стимулами діяльності. Розкриваючи цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів, В.І.Лозова звертає увагу на те, що „основною спонукальною силою діяльності... є потреби особистості...”, які можуть бути джерелом, мотивом і результатом діяльності [3, с. 15]. Навчальна діяльність здійснюється за таким можливим варіантом: пізнавальна потреба, зустрічаючись з навчальним об'єктом, опредмечується ним і трансформується у мотив діяльності.

У пізнавальній діяльності відбувається зміна позиції учня від об'єктної до суб'єктної. Будучи об'єктом діяльності вчителя, учень виконує його вимоги, не проявляючи турботи щодо саморегуляції учіння. Займаючи суб'єктну позицію, учень бере на себе поряд з учителем відповідальність за процес і результат пізнавальної діяльності, але він стає суб'єктом навчальної діяльності лише за умови його активності й самостійності. У зв'язку з цим подальший розгляд досліджуваної проблеми потребує з'ясування сутності поняття „пізнавальна активність”.

Якщо розглядати активність як рису особистості, в якій виражається ставлення суб'єкта до діяльності, то необхідно розкривати ті характеристики, що виявляють характер цього ставлення: мотиви, вольові зусилля, емоції. Вольові процеси є складними процесами, оскільки вольовий акт виходить із спонукань та потреб. Знаходячись у певному взаємозв'язку зі стимулами, потребами, інтересами, діяльність зазвичай включає ту чи іншу емоційну

характеристику. Емоції породжуються в дії і розвиваються під час неї, у залежності від суті задачі, яка стоїть перед людиною і її відношення до неї.

Розкриття сутності пізнавальної активності особистості неможливе без визначення поняття „активність”. У сучасних наукових працях категорія „активність” розглядається в біологічному, психологічному, соціологічному та інших аспектах. Як бачимо активність є багатогранним явищем.

Ряд авторів ототожнюють поняття „діяльність” і „активність”. Окремі дослідники вбачають у поняттях „активність” і „діяльність” суто термінологічну різницю. Ототожнення понять „активність” і „діяльність”, на думку С.Л.Рубінштейна, найчастіше відбувається тоді, коли активність розглядається як психічна діяльність суб’єкта. Проте, вказує автор, ці поняття необхідно розрізняти.

Будь-який психічний процес становить єдність змісту і процесу (мислення, виховання та ін.). У даному випадку підкреслюється активний характер психічного процесу тому, що мислення, як процес, - це активність, а не діяльність. С.Л.Рубінштейн зазначає, що про діяльність і дію в специфічному значенні слова можна говорити тільки там, де є діяльна зміна оточуючого. Тоді діяльність, на думку науковця, „у власному значенні слова – це предметна діяльність, це практика” [5, с. 99].

Незважаючи на те, що поняття „діяльність” і „активність” знаходяться у діалектичному взаємозв’язку, кожне з них не вичерпує сутності іншого. Проте поняття „активність” ширше, ніж поняття „діяльність”, оскільки активність виявляється не тільки в діяльності, а й у пізнанні та спілкуванні, і, головне, у життєвому шляху в цілому.

З іншого боку, активність науковцями розглядається як риса особистості людини, яка виявляється в здатності змінювати оточуючу дійсність у відповідності з власними потребами, поглядами, цілями. Як особлива риса особистості людини, активність знаходить вияв у енергійній, ініціативній діяльності, у праці, навчанні, громадському житті, у різних видах творчості, спорті, грі та ін. Активність, як риса особистості, передбачає індивідуальну звичну форму поведінки людини, в якій реалізується її ставлення до діяльності.

Розкриваючи цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів, В.І.Лозова визначає активність як рису особистості „котра знаходить вияв у готовності, прагненні до самостійної діяльності, якості її здійснення, виборі оптимальних шляхів для досягнення поставленої мети, виявляючи тим самим своє ставлення до конкретної діяльності та її результатів” [3, с. 15].

Отже, діяльність становить єдність об’єктивно-суб’єктивних властивостей, а активність – це властивість суб’єкта діяльності. Активність виражає не саму діяльність, а її рівень, її характер. І саме як властивість особистості, активність впливає й на цілепокладання, мотивацію та способи діяльності. Видом активності особистості учня є пізнавальна активність. Проблема пізнавальної активності – одна з кардинальних проблем усього процесу навчання. У ній містяться джерела багатьох проблем: розвиток пізнавальних інтересів, вивчення розумових здібностей, формування в учнів мислення, набуття таких якостей як самостійність, ініціатива, сумлінність. Тому пізнавальна активність учня – це один із найважливіших засобів підвищення ефективності засвоєння знань.

У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до тлумачення сутності поняття „пізнавальна активність”. Так, Л.П.Арістова розглядає активність пізнання як прояв „перетворюючої діяльності, що передбачає перетворююче ставлення суб’єкта до оточуючих його явищ, предметів” [1, с. 32].

З активністю, на думку науковця, маємо справу лише у тому випадку, коли учень сам переосмислює знання, знаходить щось нове, вирішує творчі завдання. У протилежному випадку дії учня не можуть бути віднесені до активних: вони в кращому випадку можуть вказувати лише на моторність людини, що зовсім не адекватне активності її пізнання.

Отже, рівень пізнавальної активності виявляється у просуванні учнів угору по сходинах: від репродуктивної до творчої. Між діаметрально протилежними типами пізнавальної активності (репродуктивним і творчим) знаходяться проміжні типи, які сприяють цьому просуванню.

Розкриваючи активізацію пізнавальної діяльності учнів у навчальному процесі, Г.І.Щукіна виділяє такі рівні активності: репродуктивно-наслідувальний; пошуково-виконавський; творчий [6, с. 27].

Оскільки активність у навчанні характеризується проявом стійкого інтересу до вивчення теми, проблеми чи практичного завдання, то, на думку науковців, можна виділити три рівні пізнавальної активності:

- відтворююча активність (прагнення учня запам'ятати і відтворити матеріал за зразком, при цьому в учня відсутнє прагнення до поглиблення знань);

- інтерпретуюча активність (учень прагне осмислити те, що вивчає, оволодіває способами застосування знань та вмінь у нових умовах, учень проявляє більшу самостійність, прагне довести справу до кінця);

- творча активність (в учня виникає інтерес і прагнення до знаходження нового способу розв'язання проблеми, характеризується значною настирливістю при досягненні мети).

Активність у навчанні не просто діяльнісний стан учня, а якість цієї діяльності, в якій проявляється особистість самого учня з його ставленням до змісту і характеру діяльності та прагненням мобілізувати свої морально - вольові зусилля на досягнення навчально - пізнавальних цілей.

Теоретичний аналіз проблеми дозволяє стверджувати, що пізнавальна активність:

- проявляється в цілеспрямованості пізнавальних дій, мобільності їх використання, у бажанні розширити й поглибити знання;

- виражається у психологічному настрої на діяльність (зосередженості, уважності, зацікавленості, у прагненні взяти активну участь у навчально-пізнавальному процесі);

- реалізується в бажанні учня виконувати за власним бажанням все нові й нові завдання, а також прагненні його до самоосвіти.

Висновки. Отже, проблема активізації пізнавальної діяльності учнів є однією з основних проблем дидактики. Здійснений нами теоретичний аналіз проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів свідчить про наявність різних підходів науковців до визначення основного поняття „пізнавальна активність”. Розмаїття точок зору на сутність пізнавальної активності, деяка різниця в підходах на визначення її змісту свідчить про очевидне прагнення науковців обґрунтувати цей педагогічний феномен. Визнаючи право авторів на різні судження щодо сутності активізації пізнавальної діяльності, ми схильні розглядати всі запропоновані точки зору як взаємодоповнюючі, а не як взаємовиключаючі. У нашому дослідженні будемо дотримуватись точки зору тих авторів, які пізнавальну активність розглядають як рису особистості, що виявляється у її ставленні до пізнавальної діяльності та передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань і способів діяльності, а також знаходить вияв у якості пізнавальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристова Л. Активность учения школьников.- М.: Просвещение, 1968.-138с.
2. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Посібник для педагогів.-К.: 1997.-410с.
3. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів.- Харків: ОВС, 2000.- 164с.
4. Любашенко О.В. Методи стимулювання навчально-пізнавальної діяльності студентів університетів (на матеріалі вивчення гуманітарних дисциплін): Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 - К., 1997. - 183 с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии.- Санкт-Петербург: Питер, 2005.-713с.
6. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. - М.: Просвещение, 1979. - 160 с.

УДК 159.9

Олександр ХОЛОД

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО І ДІЮЧОГО ПЕДАГОГІВ У СФЕРІ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Статья посвящена анализу ситуации, которая складывается в ходе подготовки будущих специалистов-юристов, когда в массовом порядке к преподаванию юридических дисциплин привлекаются практики-пенсионеры (офицеры милиции, бывшие работники прокуратуры, суда) и действующие адвокаты, нотариусы и работники юридических консультаций.

The article is devoted to the analysis of a situation, which develops during preparation of the future